

تحلیل لایه‌های علی (CLA) پدیده روابط فرا زناشویی در زوجین شهر تهران و ارائه خط‌مشی مطلوب

سید محمدحسین هاشمیان^۱

حمیدرضا یزدانی^۲

محمدحسین افشاری^۳

چکیده

خانواده در نگاه اسلام دارای ارزشمندی بسیاری است، تا آنجا که آن را محبوب‌ترین و عزیزترین نهاد بشری در نزد خدای متعال شمرده است. پدیده روابط فرا زناشویی، به عنوان یکی از آسیب‌های خانواده، در چند دهه اخیر پیامدهای ناگواری را برای فرد، خانواده و جامعه به همراه داشته است. نوشتار حاضر، پژوهشی است که در رویکرد چند سطحی (MLP) با استفاده از روش تحلیل لایه‌های علی، اقدام به تحلیل این پدیده در زوجین شهر تهران کرده است. مصاحبه عمیق و پرسش‌نامه باز، دو ابزاری است که در گردآوری اطلاعات از آن بهره گرفته شد. در دو سطح لیتانی (۱۴ نفر از صاحب‌نظران در حوزه خانواده (اعم از جامعه‌شناس و روان‌شناس و قضات دادگاه‌های خانواده) و نظامات علی (۳۵ نفر از مشاوران خانواده)، از روش مصاحبه بهره گرفته شد. در سطح سوم استراتژی پژوهشی، عوامل ۳۴ گانه‌ای به عنوان علل شایع در مسئله روابط فرا زناشویی، از ۱۵ نفر مشاوران خانواده در مراکز مشاوره تهران مورد پرسش قرار گرفت. از دستاوردهای این پژوهش، کشف عوامل مؤثر بر پیدایی این روابط می‌باشد که سه عامل: رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی، عدم تأمین نیازهای عاطفی از سوی همسر و عدم رضایت جنسی، بیشترین امتیاز را به خود اختصاص دادند و پنج الگوی ذهنی: محیط‌گرایان، خانواده‌گرایان، باورگرایان، ارتباط‌گرایان و روان‌گرایان، بر اساس روش تحلیل کیو به دست آمد. در پایان، به بیان ارائه خط‌مشی‌های مطلوب بر اساس مجموعه علل فردی، خانوادگی و اجتماعی پدیده روابط فرا زناشویی در زوجین شهر تهران پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: روابط فرا زناشویی، خیانت زناشویی، زوجین شهر تهران، تحلیل لایه‌های علی، روش‌شناسی کیو، خط‌مشی.

۱. دانشجویار گروه علوم اجتماعی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران (نویسنده مسئول)؛ hashemi1401@gmail.com

۲. استادیار مدیریت منابع انسانی دانشکده مدیریت و حسابداری، پردیس فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران؛ hryazdani@ut.ac.ir

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مدیریت راهبردی فرهنگ از دانشگاه باقرالعلوم (ع) و کارشناسی ارشد روان‌شناسی مثبت‌گرا از

دانشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران؛ mohajerha@yahoo.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۲/۲۳ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۶/۱۶

مقدمه

خانواده به عنوان یک نهاد مهم اجتماعی از نگاه دین اسلام و نیز علوم اجتماعی، دارای اهمیت بسیاری است. در دین اسلام، خانواده محبوب‌ترین (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۴، ص ۳) و عزیزترین (مجلسی، ۱۴۰۹، ج ۱۰۰، ص ۲۲۲) نهاد بشری در نزد خدای متعال شمرده شده است. (سالاری فر، ۱۳۹۲، ص ۵)

این اهمیت و ارزش از آن روی می‌باشد که بدیلی برای کارکردهای خانواده نمی‌توان یافت. از جمله این کارکردها می‌توان به کارکردهای زیستی - اجتماعی، کارکردهای حمایتی و کارکردهای تربیتی و کنترل اشاره کرد. (بستان، ۱۳۹۳، ص ۱۰۱-۱۴۲ و ابراهیمی پور، بی‌تا، ص ۱۰)

این دست از کارکردها منجر به آن شده است که با وجود تحولات اساسی دیگر نهادها، خانواده، در اهداف و کارکردهای خود ثابت بماند و هنوز در جوامع انسانی، دارای اهمیت بسیاری باشد (سالاری فر، ۱۳۹۲، ص ۱). از این رو، هر آنچه که به ساختار خانواده آسیب وارد کند، از سوی عقل و دین مورد توبیخ قرار گرفته است. یکی از مسائلی که در چند دهه اخیر شاهد افزایش نرخ آن در ایران و جامعه جهانی هستیم، مسئله ارتباطات خارج از چارچوب عهد ازدواج است که از آن در متون علوم اجتماعی به «روابط فرا زناشویی»^۱ و «خیانت زناشویی»^۲ تعبیر می‌شود.

ارتباط فرا زناشویی در اصطلاح روان‌شناسی، شامل «برقرارکردن ارتباط جنسی یک فرد متأهل عقد دائم با جنس مخالف، خارج از محدوده خانواده» است (کاوه، ۱۳۸۳، ص ۱۲). در تعریف دیگری آمده است که: «یک راز جنسی، عاشقانه یا درگیری عاطفی، که منجر به نقض تعهد رابطه زناشویی است». (Janis, Loudova & k, Haviger, 2013, p106)

خیانت زناشویی را می‌توان یکی از عوامل آسیب‌زا در ساختار و ثبات خانواده دانست (سهرابی و رسولی، ۱۳۸۷، ص ۱۳۳) و به‌گونه‌ای، آن را مهم‌ترین تهدید برای ثبات روابط زناشویی و از عمده‌ترین دلایل طلاق در فرهنگ‌های مختلف به شمار آورد (محسن‌زاده و دیگران، ۱۳۹۰، ص ۱۲). علت این

1. Extramarital Relationship
2. Marital Infidelity

مسئله آن است که بیشتر افراد، تک همسری در روابط جنسی و پرهیز از روابط نامشروع را از همسران خود انتظار دارند (حبیبی عسگرآباد و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۱۶۷)؛ به طوری که در پژوهشی، ۹۷ درصد از پاسخگویان بیان داشته‌اند که افراد متأهل نباید در روابط نامشروع شرکت کنند. (سودانی و شفیع‌آبادی، ۱۳۸۷، ص ۱-۲۰)

از آن روی که در فرهنگ و جامعه ایرانی، مسئله روابط فرا زناشویی، امری ناپسند به شمار می‌آید، هنوز هیچ آمار دقیقی درباره میزان شیوع آن در کشور منتشر نشده است، اما می‌توان بر اساس برخی از تحقیقات صورت‌گرفته، گمانه‌زنی‌هایی در شددت و نیز افزایش این پدیده یافت. به عنوان مثال، بیشترین آمار قتل‌های خانگی که ۳۰ درصد است، به زنانی مربوط می‌شود که به دلیل روابط نامشروع و یا سوءظن، توسط همسر خود به قتل رسیده‌اند. از سوی دیگر، ۲۲ درصد از قتل‌های خانگی، مربوط به قتل مردانی است که توسط همسر خود به قتل رسیده‌اند و در ۴۰ درصد این موارد، همسر با همدستی معشوق خود، این کار را انجام داده است. (کاوه، ۱۳۸۷، ص ۳۹)

با درک درست آسیب‌هایی که این مسئله به همراه دارد، اندیشمندان علوم انسانی بر آن شدند که به بررسی علل این موضوع پرداخته و راهبردهایی در راستای حل آن تدوین کنند. بررسی علل روانی، خانوادگی و اجتماعی این موضوع، مقدمه درمان و تعیین راهبردهایی در این مسئله فرا زناشویی است.

۱. پیشینه پژوهش

با بررسی‌های صورت‌گرفته در پایگاه‌های اطلاعاتی علوم انسانی، مجموعه‌ای از کتاب‌ها و مقالات یافت شد که با دو نگاه روان‌شناختی و جامعه‌شناختی، به تحلیل پدیده روابط فرا زناشویی پرداخته بودند.

از جمله این موارد می‌توان به کتاب‌های هیجان و رضامندی زناشویی (جعفر جدیری)، رضایت زناشویی (عباس پسندیده)، پیوند زخم‌خورده (جنسیس آبرامز اسپرینگ)، خیانت زناشویی و اشتباهات همسر عهدشکن (ریک رینولدز)، علل خیانت مردان در زندگی زناشویی و نقش زنان

در پایبندی مردان (ام.گری نیومن)، رهایی از خیانت‌های زناشویی (ویلارد هارلی و جنیفر هارلی)، و مقالات «عوامل زمینه‌ساز بی‌وفایی زناشویی مردان و زنان» (منصور فتحی و دیگران؛ مجله رفاه اجتماعی)، «عوامل مرتبط با اعتماد به عدم خیانت؛ همسر مورد مطالعه: مردان و زنان متأهل شهر اصفهان» (حلیمه عنایت و دیگران؛ فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی)، «زمینه‌های روابط فرا زناشویی در ایران؛ مطالعه موردی: شهر تهران» (سیدحسین شرف‌الدین و دیگران؛ مجله معرفت فرهنگی اجتماعی)، «علل خیانت زناشویی از دیدگاه زوجین مراجعه‌کننده به دادگاه خانواده؛ یک مطالعه کیفی» (مجتبی حبیبی عسگرآباد و دیگران؛ مجله خانواده‌پژوهی)، «پیش‌بینی روابط فرا زناشویی از روی سبک‌های دلبستگی، عزت‌نفس و میزان خودشیفتگی در بین دانشجویان متأهل» (اکرم رضوانی‌زاده و دیگران؛ مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری)، اشاره کرد.

نوآوری این پژوهش، که در کارهای پژوهشی دیگر یافت نمی‌شود، دو مورد قابل توجه می‌باشد: نخست، بررسی مسئله روابط فرا زناشویی در میان زوجین شهر تهران است و دوم، بهره‌گیری از روش تحلیل لایه‌های علی (CLA) در تحلیل این مسئله است. با این روش می‌توان به علل پنهانی دست یافت که از دید بسیاری از جامعه‌شناسان و روان‌شناسان پنهان مانده است. در پایان نوشتار، پژوهشگر به ارائه خط‌مشی‌های مطلوب در راستای اصلاح این مسئله پرداخته است. این دو امر باعث شده است که این پژوهش، یک پژوهش نوین و کارآمد به شمار آورده شود.

۲. رویکرد نظری پژوهش

تقابل بین سطح خرد و کلان در علوم اجتماعی، موضوعی است که بسیاری از اندیشمندان در این حوزه در مورد آن به اظهار نظر پرداخته‌اند. یکی از این مبانی که باعث شکل‌گیری رویکرد نظری چندسطحی (MLP) شده است، تبیین همین تقابل است؛ چراکه پدیده خرد در سطح کلان ظاهر می‌شود و پدیده کلان، سطوح خرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. رویکرد کلان، ریشه در نظریه‌های جامعه‌شناختی داشته و در مقابل، رویکرد خرد، ریشه در نظریه‌های روان‌شناسی دارد و آنچه در این میان مهم است، محدودیتی است که هرکدام از این رویکردها

در تحلیل مسائل دارند. در رویکرد کلان، رفتارها، ادراکات و تعامل میان افراد، نادیده گرفته می‌شود و در مقابل آن، در رویکرد خرد، عوامل محتوایی، که منجر به واکنش جمعی می‌گردد، مورد توجه قرار نمی‌گیرد. به همین دلیل، رویکرد چندسطحی اصرار بر آن دارد که با تلفیق دو رویکرد خرد و کلان، تحلیل‌هایی منطبق بر واقع در مورد مسائل اجتماعی بیان دارد؛ چراکه بیشتر موضوعاتی که در علوم اجتماعی مورد مطالعه قرار می‌گیرد، دارای ماهیت چند سطحی‌اند. (Klein & Kozlowski, 2000, p7)

۳. روش تحلیل لایه‌های علی (CLA)

استراتژی به‌کاررفته در این پژوهش، تحلیل لایه‌های علی^۱ است. علت به‌کارگیری این روش توسط پژوهشگر در تحلیل مسئله روابط فرا زناشویی آن است که این مسئله، دارای لایه‌های زیرینی می‌باشد که به دلیل غیر مشهود بودن آن، مورد غفلت پژوهشگران روان‌شناختی و علوم اجتماعی قرار گرفته است. به باور محقق و اذعان برخی از روش‌شناسان مطرح در علوم اجتماعی، یکی از بهترین روش‌هایی که می‌تواند آن جنبه‌های غیر مشهود را در کنار عوامل مشهود، تبیین و توصیف کند، روش تحلیل لایه‌های علی است.

تحلیل لایه‌های علی، روشی است که در اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی گسترش یافت و نخستین بار در مقاله‌ای با نام «آینده‌های ارتباطات»^۲ در مجله فیوچرز^۳ منتشر شد (عنایت‌الله و میلوچ، ۱۳۹۸، پیشگفتار). روش تحلیل لایه‌های علی، یک روش مبتنی بر آینده است که سهیل عنایت‌الله^۴، آینده‌پژوه پاکستانی‌الاصول اهل استرالیا، استاد مدعو دانشگاه تام کینگ^۵ تایوان و عضو هیئت علمی مرکز استراتژی مطالعات سیاسی «برونئی دارالسلام» به‌عنوان مبدع آن شناخته می‌شود که به‌عنوان نخستین نظریه و روش جدید و عمده آینده‌پژوهی پس از روش

1. Causal Layered Analysis
2. The Futures of Communication
3. Futures
4. Sohail Inayatullah
5. Tampking University

دلفی در چهل سال گذشته است (Dator, 2002, p 5-7). خوزه راموس معتقد است که سرگذشت و زندگی سهیل عنایت‌الله، تأثیر مهمی بر این روش نهاده است. (Ramos, 2014, p 3-8)

روش تحلیل لایه‌های علی، به دنبال حرکت در فراسوی ظاهری پژوهش‌های متعارف، علوم اجتماعی و روش‌های پیش‌بینی است. این امر بدان علت است که روش‌های متعارف، در اغلب موارد قادر به شکافتن و طرح مسائل گفتمان‌ها و نمونه آرمانی و اسطوره‌ها نیستند، (Inayatullah, 2007, p8) درحالی‌که شاید بخش مهمی از روند شناخت و حل مسائل اجتماعی، وابسته به فهم این سطوح می‌باشد.

پژوهشگری که این روش را برمی‌گزیند، به دنبال کاوش در زیرنشانه‌های ظاهری و سطحی یک موضوع برای کشف بنای سیستمی، ساختاری و جهان‌بینی آن موضوع است. روش تحلیل لایه‌های علی، این توان را به پژوهشگر می‌دهد که در زیرگزارش سطحی احساسات و واکنش‌ها برای کشف دیدگاه‌ها و بینش‌هایی که اغلب ناخودآگاه و بیان نشده هستند، به حفاری بپردازد. (Conway, 2002, p41)

۴. سطوح تحلیل لایه‌های علی

لایه‌بندی، روشی است که در تحلیل لایه‌های علی، به عنوان نخستین گام قرار می‌گیرد. لایه‌بندی به طور بالقوه این توان را دارد که به بالاترین کیفیت آینده‌نگری منجر شود. لایه‌ها از این رو مهم هستند که ابعاد چندگانه‌ای برای واقعیت اجتماعی وجود دارند که در سطوح معرفت‌شناختی مختلف عمل می‌کنند. برخی از این سطوح، کم‌عمق و برخی دیگر عمیق هستند. باید توجه داشت که این سطح‌بندی، بر اساس درستی و یا نادرستی نیست؛ بلکه بهترین توصیف برای آنها، سطحی یا عمیق بودن آنهاست.

این سطح‌بندی را می‌توان در مدل استعاره‌ی کوه یخ^۱ ترسیم کرد. بخشی از کوه یخ، که در بیرون از آب است، رویدادهای درک‌شده در جهان خارج را به‌سادگی به عنوان بخش قابل مشاهده بیان می‌کند که بخش کوچکی از آن، کوه یخ است. بخش بسیار بزرگ‌تر این کوه یخ،

1. Iceberg

که در زیر آب پنهان شده، بخش‌های ناپیدای این رویدادها و مسائل خارجی است. بر اساس تقسیم‌بندی سطوح چهارگانه، ترسیم کوه بیخ در نگاه سهیل عنایت‌الله به صورت زیر می‌باشد:

تصویر شماره ۱

به‌طورکلی، این روش در گام نخست، به بافت مسئله (چارچوب مسئله و خلق راه حل‌ها)، سپس سطوح افقی (شناسایی مسئله) و در گام بعد، به سطوح عمودی در چهار سطح لیتانی، نظامات علی، گفتمان‌ها و جهان‌بینی و در نهایت، تحلیل اسطوره‌ها و استعاره‌ها می‌پردازد. این گام‌ها می‌تواند در نهایت، موجب گسترش دامنه و پرباری سناریوهای آینده‌پژوهی، اخذ دیدگاه‌های مختلف، نفوذ به لایه‌های زیرین و طرح مباحث عمیق شود. (عنایت‌الله، ۱۳۹۸، پیشگفتار)

بر اساس جایگاه هر سطح نیز سناریوها متفاوت خواهد بود. سناریوهایی که در سطح لیتانی مطرح می‌شود سناریوهایی ابزاری، سناریوهای مطرح در سطح علی، سیاست‌محور و سناریوهای سطح گفتمان‌ها و جهان‌بینی‌ها، بیشتر به درک تفاوت بنیادین گرایش دارند. در نهایت، سناریوهایی هم که در سطح اسطوره‌ها و استعاره‌ها تدوین می‌گردد، متمایزند و این

تمایز، از طریق یک شعر، داستان و یا تصویر انجام می‌گیرد. (همان)
چهار سطح تحلیل لایه‌های علی عبارتند از:

تصویر شماره ۲

۴.۱. سطح لیتانی^۱

این سطح، نخستین سطح در تحلیل لایه‌های علی است که در آن، لایه‌های ظاهری موضوع تحقیق، مورد بررسی و بحث قرار می‌گیرد. در این سطح، از روندهای کمی، مشکلات و مسائلی که اغلب بنا به دلایل سیاسی، درباره آنها اغراق شده و معمولاً رسانه‌ای شده، سخن به میان آورده می‌شود. غالباً این‌گونه است که نسبت به این مسائل، یک حس ناتوانی، انفعال و انتظار از دیگران دیده می‌شود. برای درک این لایه، نیاز به تحلیل‌های عمیقی نیست و فرض‌ها نیز به ندرت مورد پرسش قرار می‌گیرند (همان، ص ۲۹-۳۰). این سطح از تحلیل، بیشتر با اعداد و ارقام سروکار دارد و روندها در آن به صورت کمی می‌باشد.

اگر آینده‌پژوهی در این سطح بماند، آسیب‌های بسیاری را به همراه خواهد داشت. از جمله این آسیب‌ها، می‌توان به این موارد اشاره کرد: سطح‌نگری و ظاهر‌بینی، محدود شدن قدرت تفکر و تحلیل در چارچوب‌های موجود، پذیرفتن وضع موجود به عنوان واقعیتی انکارناپذیر، اغراق‌گویی و ساده‌انگاری درباره آینده، که در نهایت ثمره آن: ایجاد فضای بدبینی و ترس و یا خوش‌بینی

1. Litany

۲. نام‌های دیگری که برای این سطح بیان شده است، عبارتند از: عینی، کمی و سطحی.

افراطی نسبت به آینده، ایجاد احساس بی تفاوتی و انفعال در مقابل آینده، تجسم و پی‌ریزی آینده‌ای همچون امروز و مصادره آینده توسط قدرت‌های حاکم است. (اسلاتر، ۱۳۸۶، ص ۱۸۸)

۴,۲. سطح نظامات علی^{۲۱}

در این سطح، علل و عوامل بروز موضوعات، مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این سطح، تحلیل‌گر، یک قدم به تحلیل ریشه‌ای موضوعات نزدیک‌تر می‌شود. این سطح، با عواملی همچون عوامل اجتماعی، فناوریانه، اقتصادی، سیاسی، زیست‌محیطی و تاریخی در ارتباط است و تعبیر آن مبتنی بر داده‌های کمی است. این نوع تحلیل، معمولاً توسط مؤسسات سیاسی ارائه شده و به صورت سرمقاله در روزنامه‌ها یا نشریاتی که کاملاً دانشگاهی نیستند، منتشر می‌شود. نقش دولت‌ها و سایر بازیگران و منافع آنها در اغلب موارد در این سطح، مورد اکتشاف قرار می‌گیرد. (عنایت‌الله، ۱۳۹۸، ص ۲۹)

تحلیل‌گر با ورود به این سطح می‌آموزد که نباید به موضوعات، سطحی نگاه کند و برای حل مسائل، باید به لایه‌های زیرین در پیدایی آن مسئله توجه داشته باشد.

۴,۳. سطح گفتمان‌ها - جهان‌بینی‌ها^{۲۲}

در این سطح، آینده‌پژوهان وارد تفکر پسا ساختاری و فضای آینده‌پژوهی انتقادی می‌شوند و در واقع، چارچوب‌ها و دیدگاه‌های موجود را زیر سؤال می‌برند (فخرایی و کیقبادی، ۱۳۹۳، ص ۱۳۷). این سطح، به بررسی گفتمان‌ها و جهان‌بینی‌هایی ارتباط دارد که از این موضوع پشتیبانی می‌کنند و اقدام به مشروع‌سازی آن می‌نمایند. آنچه از تحلیل‌گران در این سطوح خواسته می‌شود، یافتن فرایندهای عمیق‌تر اجتماعی، زبانی و فرهنگی مستقل از بازیگر (عدم وابستگی به بازیگران) و تا حدی مستقل از نظام است (عنایت‌الله، ۱۳۹۸، ص ۲۹). به نظر می‌رسد، عنایت‌الله این لایه را تحت تأثیر اندیشه‌های فوکو ابداع کرده است؛ چراکه فوکو بر این باور

1. Systematic cause

۲. برای این سطح، نام‌های دیگری همچون: نظام اجتماعی یا علل سیستمی نیز بیان شده است.

3. Discourse/Worldview

بود که واقعیت، صرفاً پیروزی یک گفتمان بر گفتمان دیگر است و آینده‌پژوهی انتقادی، تاریخ غلبه گفتمان‌های موفق بر دیگر گفتمان‌ها است. (فخرایی و کیقبادی، ۱۳۹۳، ص ۱۳۸)

۴.۴. سطح اسطوره‌ها - استعاره‌ها

در این سطح، داستان‌های عمیق و الگوهای جمعی، یعنی آن دسته از داستان‌های ادبی، ضرب‌المثل‌ها و کنایاتی که در میان مردم شایع است، مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این سطح، تحلیل‌گر با نوعی باور درونی و احساسات سروکار دارد که بسیار عمیق و اغلب ناخودآگاه هستند. این باورها و احساسات، همیشه در پس پرده موضوعات قرار می‌گیرند و به روشنی قابل بیان نیستند. از همین روی، در قالب اسطوره‌ها یا استعاره‌ها بیان می‌شوند. اسطوره، یک سلسله باورهای اثبات‌نشده‌ای است که بدون نگرش انتقادی، پذیرفته شده و برای توجیه یک نهاد اجتماعی، مورد استفاده قرار می‌گیرد (اسلاتر، ۱۳۸۶، ص ۳۱۵). یکی از بهترین راه‌ها برای مطالعه اسطوره‌ها و استعاره‌های هر ملتی، ادبیات کهن و آثار هنری آن ملت و فرهنگ است.

جدول شماره ۱

عناصر لایه‌های روش تحلیل لایه‌های علی			
لایه اول	لایه دوم	لایه سوم	لایه چهارم
روندهای کمی	علل اجتماعی	ساختار اجتماعی	استعاره
مسائل	تغییر	زبانی	اسطوره
رویدادها	تحلیل موردی	فرهنگی	داستان‌های عمیق
موضوعات	نقش مقامات	گفتمان	ناخودآگاه
پیش‌فرض‌ها	شرح‌های فنی	فرض‌های عمیق‌تر	احساس بخشیدن به جهان بینی
پیش‌داوری	بدون پرسش	نحوه بازنگری مسئله	طرح پرسش
بدون پرسش		تحلیل گفتمان برای خلق راهبرد	پرسش‌های معطوف به دگرگون‌سازی
		سناریوها	مسئله و نیاز به راهبرد برای این
		پرسش از مسئله	پرسش‌ها

۵. روش گردآوری اطلاعات

در این پژوهش، از دو روش برای گردآوری اطلاعات بهره گرفته شده است. این دو روش عبارتند از:

الف) مصاحبه: مصاحبه عمیق از روش‌های مرسوم جمع‌آوری اطلاعات در روش‌های کیفی و مطالعات موردی به شمار می‌آید. مصاحبه‌ها در این پژوهش، از نوع مصاحبه با متخصصان یا به تعبیر موزر و ناگل، به صورت نیمه‌استاندارد انجام می‌شود. مصاحبه نیمه‌استاندارد، به طرز شاخصی مفیدترین شکل مصاحبه برای هدایت پژوهش‌های کیفی است. در این شکل از مصاحبه، یک چارچوب و ساختار اصلی، موضوعات و مباحث مورد نظر را در قالب یک شمای کلی از سؤالات به همراه ترتیب پرسیده شدن آنها مشخص می‌کند. (فلیک، ۱۳۹۲، ص ۱۸۳)

در این پژوهش، برای گردآوری اطلاعات در استراتژی پژوهشی تحلیل لایه‌های علی (CLA) در دو سطح لیتانی و نظامات علی، از روش مصاحبه بهره گرفته شد که در سطح لیتانی، ۱۴ نفر از مشاوران و قضات دادگاه‌های خانواده مورد مصاحبه قرار گرفتند و در سطح نظامات علی؛ ۲۵ نفر مصاحبه شد.

ب) پرسش‌نامه: پرسش‌نامه، تکنیک ساختمندی برای گردآوری داده‌ها است که در آن، از هر پاسخگویی، مجموعه یکسانی از پرسش‌ها پرسیده می‌شود (دواس، ۱۳۹۴، ص ۸۷). پرسش‌نامه یک ابزار تحقیقاتی با مجموعه‌ای از پرسش‌ها است که با هدف جمع‌آوری و ثبت اطلاعات، مورد استفاده قرار می‌گیرد و از پرکاربردترین تکنیک‌های گردآوری اطلاعات به شمار می‌آید. ممکن است پرسش‌نامه را خود پاسخگویان پر کنند و باز ارسال کنند و یا ممکن است این کار توسط مصاحبه‌گران صورت بگیرد.

پرسش‌نامه به دو صورت قابل تدوین است:

یک - پرسش بسته یا پرسش با گزینه‌های تحمیلی، که در آن، پاسخ به سؤالات، گزینه‌های محدودی از سوی پرسشگر مشخص شده است که پاسخگو باید یک یا چند مورد از آنها را برگزیند.

دو- پرسش باز، پرسشی است که پاسخگو هر طور که خود می‌خواهد به آن پاسخ می‌دهد. (همان، ص ۹۳)

انتخاب پرسش بسته یا باز، منوط به عوامل بسیاری است، همچون: محتوای پرسش، انگیزه پاسخگو، روش پرکردن پرسش‌نامه، نوع پاسخگویان، دسترسی به کدگذاران ماهر برای کدگذاری پاسخ‌های باز و زمان موجود برای طرح مجموعه مناسبی از پاسخ‌های نارایب. (همان، ص ۹۴)

در سطح سوم استراتژی پژوهشی در تحلیل لایه‌های علی (CLA) (سطح گفتمان‌ها و جهان بینی)، از پرسش‌نامه باز استفاده شده است. در این پرسش‌نامه، که در نهایت به روش کیو (Q) ارزیابی و تحلیل شده است، عوامل ۳۴گانه‌ای به عنوان علل شایع در مسئله روابط فرزندناشویی در معرض ۱۵ نفر از مشاوران خانواده در مراکز مشاوره تهران قرار گرفت و از ایشان خواسته شد، آن را در جدول ۳۴ خانه به ترتیب کاملاً موافقم، نظری ندارم و کاملاً مخالفم قرار دهد. فلسفه بهره‌گیری از روش کیو از آن روست که با این روش می‌توان الگوهای ذهنی افراد را به راحتی کشف کرد.

۶. تحلیل لایه‌های علی پدیده روابط فرزندناشویی (در چهار سطح)

یافته‌های پژوهش بر اساس هرکدام از لایه‌های تحلیل علی عبارتند از:

در لایه لیتانی: از آن روی که در این سطح، روندهای کمی و مشکلات غالباً به صورت مبالغه‌آمیز بیان می‌شود، به‌گونه‌ای، این سطح شامل مشهودترین و آشکارترین سطح‌هاست. برای کشف این علل در سطح لیتانی، ۷ سؤال از ۱۴ نفر از متخصصان حوزه خانواده (اعم از روان‌شناس، جامعه‌شناس و پژوهشگر حوزه زن و خانواده) پرسیده شد. علت مراجعه به این نوع مخاطبان در راستای گردآوری اطلاعات، عدم همراهی سازمان‌های مربوطه در دست‌یافتن به اطلاعات پرونده‌های دادگاه خانواده و مراکز مشاوره بود.

بر همین اساس، این نتیجه به دست آمد که ۳۰ درصد از طلاق‌ها، به علت روابط فرزندناشویی بوده و سنین ۲۵ تا ۴۰ سالگی، بیشترین زمان اتفاق این رخداد است. نوع شغل و

وضعیت تحصیلی، دو متغیر غیر مؤثر در پیدایی این موضوع هستند. در خانواده‌هایی که تعداد فرزندان بیشتری دارند، این روابط کمتر است و قشر مرفه و ثروتمند، بیشتر اقدام به ورود به این نوع روابط دارند.

در لایه نظامات علی: بیان شد که در این سطح، علل اجتماعی شامل عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی بررسی می‌گردد. در این سطح، به وسیله تفسیر داده‌های کمی، به بررسی علل این مسئله پرداخته می‌شود. برای استخراج اطلاعات در این سطح، با ۲۵ نفر از مشاوران مراکز مشاوره در سطح تهران، گفتگویی به عمل آمد و مصاحبه‌ای به صورت نیمه ساختاریافته با ۱۹ سؤال تدوین گردید.

بر همین اساس، به دست آمد که سهم مردان در این نوع از روابط، بیشتر از زنان است (۷۰٪ سهم مردان و ۳۰٪ سهم زنان). بازه سنی ۲۵ تا ۴۰ سالگی، بی‌شترین زمانی است که این اتفاق رخ می‌دهد و تفاوت ۵ ساله‌ای میان زنان و مردان در ورود به روابط فرا زناشویی دیده می‌شود.

بیشتر این روابط، از دهه دوم زندگی آغاز می‌شود و نوع ازدواج، سطح فرهنگی، سطح تحصیلات، سطح مالی و تعداد فرزندان، متغیرهای مؤثری بر پیدایی این روابط نیستند. شغل‌های در معرض ارتباط با نامحرم، زمینه‌ساز پیدایی این نوع از روابط است و احتمال اینکه فرد را مبتلا به این نوع روابط کند، زیاد است. مهم‌ترین عوامل مؤثر در پیدایی این روابط عبارتند از: رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی، عدم تأمین نیازهای عاطفی از سوی همسر و عدم رضایت جنسی. ۶۴ درصد از مشاوران خانواده بر این عقیده بودند که این روابط، محدود به یک نفر نمی‌شود و ۸۸ درصد ایشان قائل بودند که احتمال ورود فرد زخم‌خورده از خیانت همسر به این نوع از روابط وجود دارد.

عوامل مؤثر بر پیدایی روابط فرا زناشویی زوجین شهر تهران به ترتیب زیر رتبه‌بندی شده است:

جدول شماره ۲

عامل اجتماعی	رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی	۱
عامل خانوادگی	عدم تأمین نیازهای عاطفی از سوی همسر	۲
عامل خانوادگی	عدم رضایت جنسی	۳
عامل فردی	فساد اخلاقی	۴
عامل اجتماعی	جامعه آلوده	۵
عامل فردی	اختلالات روانی	۶
عامل اجتماعی	دوستان منحرف	۷
عامل فردی	عدم پایبندی مذهبی	۸
عامل فردی	میل به تنوع و هیجان‌خواهی	۹
عامل اجتماعی	فضای شغلی	۱۰
عامل خانوادگی	شخصیت ناسالم همسر	۱۱
عامل اجتماعی	دوستی‌های قبل از ازدواج	۱۲
عامل فردی	انتقام از همسر بی‌وفا	۱۳
عامل اجتماعی	فقر و ثروت	۱۴
عامل خانوادگی	خانواده پدری	۱۵
عامل فردی	جنسیت	۱۶
عامل اجتماعی	سوءاستفاده از امکان تعدد زوجات و ازدواج موقت برای مردان	۱۷
عامل فردی	مدت‌زمان ازدواج	۱۸
عامل خانوادگی	آشپانه خالی	۱۹
عامل اجتماعی	دشواری طلاق	۲۰
عامل فردی	سن فرد خیانت‌کرده	۲۱
عامل اجتماعی	نگرش سهل‌گیرانه و مجاز جامعه درباره بی‌وفایی مردان	۲۲
عامل فردی	اثبات مردانگی و احساس جوانی	۲۳
عامل فردی	بی‌ضرردانستن روابط	۲۴

در لایه گفتمان و جهان بینی، به دنبال یافتن ساختارهای عمیق‌تر اجتماعی، زبانی و فرهنگی هستیم که مستقل از عامل هستند. در این مرحله از پژوهش، به منظور شناسایی ذهنیت‌های مشابه میان مشارکت‌کنندگان در پژوهش، از روش کمی و از ابزار آماری تحلیلی عامل کیو استفاده کرده‌ایم. همچنین برای انجام تحلیل عاملی، از ماتریس همبستگی، که

روشی مرسوم و معمول است، استفاده شد. عامل‌ها به روش واریماکس^۱ که نوعی چرخش متعامد است، چرخش یافتند. اعداد استخراج شده از تحلیل عاملی کیو به روش مؤلفه‌های اصلی می‌باشند. بر اساس بهره‌گیری از روش کیو، ۵ گفتمان (الگوی ذهنی) به دست آمد. این ۵ گفتمان عبارتند از:

۱. **محیط‌گرایان**؛ شامل عوامل: دشواری طلاق، طرح‌واره ازدواج، دادن حس‌رهایی به زن، فقر و ثروت و دوستان منحرف.

۲. **خانواده‌گرایان**؛ شامل عوامل: خانواده پدری، جنسیت، عدم همسان‌همسری، رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی و آشیانه خالی.

۳. **باورگرایان**؛ شامل عوامل: سن فرد خیانت‌کننده، نگرش سهل‌گیرانه و مجاز جامعه، سوءاستفاده از امکان تعدد زوجات، عدم تأمین نیازهای عاطفی همسر و بی‌ضرردانستن روابط.

۴. **ارتباط‌گرایان**؛ شامل عوامل: فضای شغلی مختلط، نوع شغل، سن فرد خیانت‌کننده، گذر از سنت به مدرنیته و جامعه آلوده.

۵. **روان‌گرایان**؛ شامل عوامل: اختلالات روانی، بی‌ضرردانستن روابط، اثبات مردانگی و احساس جوانی، خانواده پدری و فقر و ثروت.

همان‌طور که بیان شد، در لایه تمثیلات و استعارات، به دنبال این هستیم که کدام ایده‌آل‌ها و تبیین‌های ذهنی، در پیدایی این پنج الگوی ذهنی دخیل هستند. مهم‌ترین ابزار در تحلیل لایه‌های چهارم، توجه به ضرب‌المثل‌ها و ادبیات داستانی است که در زبان مردم رایج است. ضرب‌المثل‌ها را می‌توان گونه خاصی از گفتمان دانست که همانند اصطلاحات عمل می‌کنند و با وجود فراوانی لغات، در آنها یک واحد ثابت معنایی به وجود آمده که حتی مفهوم آن از نظر معناشناسی، غیر قابل تغییر و از پیش تعیین شده است و می‌تواند بازتابی از فرهنگ هر جامعه باشد. (اظهاری نیک‌عزم، ۱۳۹۳، ص ۱)

بر اساس الگوهای ذهنی، به نظر می‌رسد در ذهن این افراد، این دست از ضرب‌المثل‌ها

و استعارات، ریشه‌ای عمیق دارد و به‌گونه‌ای، شکل‌دهنده باورهای ایشان در پیدایی پدیده روابط فرا زناشویی زوجین شهر تهران است:

۱. **محیط‌گرایان؛** خواهی نشوی رسوا، هم‌رنگ جماعت شو/ آسه برو، آسه بیا که گربه ساخت نزنه.
۲. **خانواده‌گرایان؛** آدم از اسب بیفته، از اصل نیفتد/ آب از سرچشمه گل آلود است.
۳. **باورگرایان؛** از کوزه همان برون تراود که در اوست/ اگر، ولی، اما، شاید موانع خوشبختی‌اند/ دود از کنده بلند میشه.
۴. **ارتباط‌گرایان؛** کمال همنشین در من اثر کرد/ اگر در دسر نمی‌خواهی روابط با دیگران را کم کن/ به دوستی دوستان اعتماد نیست چه به دشمنی دشمنان.
۵. **روان‌گرایان؛** دلا دیوانه شو، دیوانگی هم عالمی دارد/ دیوانه چو دیوانه ببیند خوشش آید/ به ماه میگه تو در نیا من در میام.

۷. خط‌مشی‌های مطلوب

بر اساس بند ۱۳ سیاست‌های کلی خانواده (ابلاغیه مقام معظم رهبری در شهریور سال ۱۳۹۵) لازم است از هرآنچه که می‌تواند زمینه‌ساز و عامل تزلزل خانواده به شمار آید، پیشگیری کرد.^۱ از این‌رو لازم است این زمینه‌ها و عوامل به‌درستی شناخته شود و در جهت رفع آنها، خط‌مشی‌های مطلوب تدوین گردد.

آنچه هدف این پژوهش بود، آن است که بر اساس الگوهای ذهنی، که زمینه‌ساز شکل‌گیری روابط فرا زناشویی در زوجین شهر تهران می‌باشد، خط‌مشی‌های مطلوبی تدوین یابد. از همین روی، الگوهای ذهنی کشف‌شده در لایه سوم (لایه گفتمان/جهان‌بینی) تحلیل لایه‌های علی (تصویر شماره ۳)، محور تدوین خط‌مشی‌های مورد نظر قرار گرفت. چرایی این امر، همان‌طور که بیان شد، آن است که علل بیان‌شده در این لایه، معرف و نشانگر الگوهای ذهنی است که بر روی باور افراد تأثیر گذاشته و نتیجه آن، بروز رفتارهایی بر اساس همان باورها در انسان است.

۱. پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و عوامل تزلزل نهاد خانواده به‌ویژه موضوع طلاق و جبران آسیب‌های ناشی از آن با شناسایی مستمر عوامل طلاق و فروپاشی خانواده و فرهنگ‌سازی کراهت طلاق. (سیاست‌های کلی خانواده، ابلاغیه مقام معظم رهبری، ۱۳ شهریور ۱۳۹۵، بند سیزدهم)

لایه لیثانی:

۳۰ درصد از طلاق‌ها به علت روابط فرزندناشویی است. سنین ۲۵ تا ۴۰ سالگی بیشترین زمان اتفاق این رخداد است. متغیر نوع شغل و وضعیت تحصیلی دو متغیر غیر موثر در پیدایی این موضوع هستند. در خانواده‌هایی که تعداد فرزندان بیشتری دارند این روابط کمتر است. قشر مرفه و ثروتمند بیشتر اقدام به ورود به این نوع روابط دارند.

لایه نظامات علی:

سهیم مردان در این نوع از روابط بیشتر از زنان است. (۷۰٪ سهم مردان و ۳۰٪ سهم زنان) -بازه سنی ۲۵ تا ۴۰ سالگی بیشترین زمانی است که این اتفاق رخ می‌دهد و تفاوت ۵ ساله ای میان زنان و مردان در ورود به روابط فرزندناشویی دیده می‌شود. بیشتر این روابط از دهه دوم زندگی آغاز می‌شود و نوع ازدواج، سطح فرهنگی، سطح تحصیلات، سطح مالی و تعداد فرزندان متغیر موثری بر پیدایی این روابط نیستند. شغل‌های در معرض ارتباط با نامحرم زمینه‌ساز پیدایی این نوع از روابط است و احتمال اینکه فرد را مبتلا به این نوع روابط بکند، زیاد است. مهم‌ترین عوامل موثر در پیدایی این روابط عبارتند از: **رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی، عدم تأمین نیازهای عاطفی از سوی همسر و عدم رضایت جنسی.** ۶۴ درصد از مشاوران خانواده بر این عقیده بودند که این روابط محدود به یک نفر نمی‌شود و ۸۸ درصد ایشان قائل بودند که احتمال ورود فرد زخم‌خورده از خیانت همسر به این نوع از روابط وجود دارد.

لایه گفتمان/جهان بینی:

بر اساس بهره‌گیری از روش کیو ۵ گفتمان و الگوی ذهنی به دست آمد: این ۵ گفتمان و الگوی ذهنی عبارتند از:

۱. محیط گریبان؛ شامل عوامل: دشواری طلاق، طرحواره ازدواج، دادن حس‌رهایی به زن، فقر و ثروت و دوستان منحرف.
۲. خانواده گریبان؛ شامل عوامل: خانواده پدری، جنسیت، عدم همسان همسری، رسانه‌های و شبکه‌های مجازی و آشپزخانه خالی.
۳. باورگریبان؛ شامل عوامل: سن فرد خیانت‌کننده، نگرش سهل‌گیرانه و مجاز جامعه، سوء استفاده از امکان تعدد زوجات، عدم تأمین نیازهای عاطفی همسر و بی‌ضرر دانستن روابط.
۴. ارتباط گریبان؛ شامل عوامل: فضای شغلی مختلط، نوع شغل، سن فرد خیانت‌کننده، گذر از سنت به مدرنیته و جامعه آلوده.
۵. روان گریبان؛ شامل عوامل: اختلالات روانی، بی‌ضرر دانستن روابط، اثبات مردانگی و احساس جوی، خانواده پدری و فقر و ثروت.

لایه تمثیلات/استعارات:

بر اساس الگوهای ذهنی می‌توان این ضرب‌المثل‌ها و استعارات را بیان کرد:

۱. محیط گریبان؛ خواهی نشوی رسوا، هم‌رنگ جماعت شو/ آسه برو، آسه بیا که گربه ساخت نزنه.
۲. خانواده گریبان؛ آدم از اسب بیفته از اصل نیفتد/ آب از سرچشمه گل آلود است.
۳. باورگریبان؛ از کوزه همان برون تراود که در لوست/ اگر، ولی، اما، شاید موانع خوشبختی اند/ دود از کنده بلند میشه.
۴. ارتباط گریبان؛ کمال هم‌نشین در من اثر کرد/ اگر در دسر نمی‌خواهی روابط با دیگران را کم کن/ به دوستی دوستان اعتماد نیست چه به دشمنی دشمنان.
۵. روان گریبان؛ دلا دیوانه شو، دیوانگی هم عالمی دارد/ دیوانه چو دیوانه ببیند خودش آید/ به ماه می‌گه تو در نیا من در میام.

تصویر شماره ۳

۷.۱. خط‌مشی‌های مبتنی بر محیط

همان‌طور که در یافته‌های پژوهش بیان شد، عواملی که در محیط، باعث شکل‌گیری روابط فرزندناشویی می‌شود، عبارتند از: دشواری طلاق، طرح‌واره ازدواج، دادن حس‌رهایی به

زن، فقر و ثروت و دوستان منحرف. از این رو لازم است بر اساس این عوامل، خط‌مشی‌های مطلوب را بیان کرد. بر اساس برخی از الگوهای ذهنی، خط‌مشی‌هایی بیان می‌شود. خط‌مشی‌های مطلوبی که می‌تواند در این بخش قرار بگیرند، عبارتند از:

۷،۱،۱. اجرای طرح «هر خانواده، یک روان‌شناس خانواده»

به همان اندازه که جسم افراد یک خانواده مهم است، روان ایشان نیز باید مورد توجه قرار گیرد. این سیاست، در دیگر عوامل خانوادگی و روان افراد نیز می‌تواند تکرار شود. روان‌شناس خانواده، به‌عنوان فردی آگاه نسبت به یک خانواده و با آگاهی کامل از روابط افراد خانواده می‌تواند تعارضات ایشان را به‌درستی بشناسد. وی با آگاهی‌های چندساله‌ای که نسبت به یک خانواده به دست می‌آورد، می‌تواند تعارضات و ارتباطات ایشان را تصحیح کند و اگر این ارتباطات، قابل اصلاح نباشد، در امر طلاق و جدایی این زوج تسهیل نماید و از آسیب‌های ظاهری و پنهانی این جدایی بکاهد.

همان‌طور که بیان شد، دسته‌ای از افراد، که تن به روابط فرزندناشویی می‌دهند، به علت آنکه امکان طلاق برای ایشان میسر نیست، وارد رابطه‌های خارج از چارچوب زناشویی می‌شوند که اگر بتوان در صورت امکان و صلاحدید مشاور (در صورتی که تعارضات زوجین به هیچ‌وجه قابل حل نباشد)، در امر جدایی زن و شوهر از یکدیگر اقدام کرد. بی‌شک آنچه به‌عنوان مشاوره در این خط‌مشی، مطلوب شمرده می‌شود، مشاوره‌ای است که بر مبنای فرهنگ ایرانی - اسلامی صورت می‌گیرد.

۷،۱،۲. اجرای دوره‌های روان‌شناختی پیش از ازدواج

یکی از سیاست‌های مهم در امر ازدواج می‌تواند الزامی کردن امر «مشاوره پیش از ازدواج» باشد که با اجرای این طرح و با به‌کارگیری تست‌های روان‌شناختی و نیز مصاحبه‌های بالینی‌ای که صورت می‌گیرد، می‌توان طرح‌واره‌های فرد در مورد ازدواج را تشخیص داده و در جلسات مشاوره فردی و نیز کارگاه‌های روان‌شناختی، اقدام به درمان این موارد کرد. حضور فعال فرد در جلسات مشاوره و نیز تداوم ارتباط میان روان‌شناس و فردی که این طرح‌واره‌های نادرست را دارد، می‌تواند به‌مرور باعث اصلاح این طرح‌واره‌ها شود.

۷,۱,۳. اصلاح ساختار حضور زنان متأهل در سازمان‌های دولتی و غیردولتی

به دو جهت باید این ساختار اصلاح شود؛ چه به لحاظ مدت زمانی که یک خانم متأهل در فعالیت‌های خارج از خانه حضور دارد، که می‌توان این امر را با راه‌اندازی یک سامانه مشترک اطلاعات جمع‌آوری کرد؛ و چه به لحاظ محیط فیزیکی که یک خانم در آن فعالیت می‌کند. همان‌طور که بیان شد، از جمله عوامل مؤثر در پیدایی این روابط، محیط‌های اشتغال مشترک میان زنان و مردان بود که با اجرای این سیاست، می‌توان در کاهش این نوع روابط همت گمارد.

۷,۲. خط‌مشی‌های مبتنی بر خانواده

عواملی که در خانواده باعث شکل‌گیری روابط فرا زناشویی می‌شود، عبارتند از: خانواده پدری، جنسیت، عدم همسان‌همسری، رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی، آشیانه خالی. مشاور خانواده و مشاوره پیش از ازدواج، دو خط‌مشی است که می‌تواند در این فضا نیز به کار گرفته شود. در مشاوره پیش از ازدواج، می‌توان با آگاهی‌دادن به دختر و پسر متقاضی ازدواج و بررسی علمی شخصیت دو نفر، همسان یا غیر همسان‌همسری دو متقاضی را به ایشان گوشزد کرد. اما سیاست‌های خاصی که به طور ویژه می‌توان در حوزه خانواده مطرح کرد عبارتند از:

۷,۲,۱. افزایش سواد رسانه

یکی از آسیب‌های دنیای جدید، ورود فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی به بستر خانواده و تأثیرگذاری آن بر کمیّت و کیفیت ارتباطات اعضای خانواده است. از همین روی لازم است در این حوزه، خط‌مشی‌های مناسبی در نظر گرفته شود. از جمله این خط‌مشی‌ها، افزایش آگاهی زوجین نسبت به فضای مجازی و نیز مدیریت حضور در شبکه‌های اجتماعی است. این امر می‌تواند با برگزاری دوره‌های آموزش «سواد رسانه» صورت گیرد.

یکی از معضلات فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، فقدان نرم‌افزارهای قوی ایرانی و قابل رقابت با نمونه‌های خارجی آن در این فضا است و با بودن برخی از این موارد، به دلیل ضعف‌های اساسی که در آنها وجود دارد، کمتر مورد استقبال قرار می‌گیرد. در گام نخست لازم است که این نوع از نرم‌افزارها ساخته شده و در بستر آنها، کانال‌های تراز خانواده

ایرانی- اسلامی در راستای اطلاع‌رسانی درست و پوشش اوقات فراغت جامعه، فعال و معرفی گردد. در کنار آن نیز لازم است وبگاه‌های مناسب، برای آموزش مسائل زناشویی، با رعایت چارچوب‌های شرعی و منطبق با فرهنگ اسلامی - ایرانی راه‌اندازی شود.

۷،۲،۲. تولید سریال و فیلم‌های مرتبط با پدیده روابط فرا زناشویی

یکی دیگر از مسائلی که باید بدان توجه داشت، سریال‌ها و فیلم‌هایی است که به‌گونه‌ای، به ترویج این نوع از روابط اقدام می‌کنند. یکی از راه‌های مقابله با این موضوع، تولید فیلم‌ها و سریال‌هایی است که در آن، به نقد این نوع از روابط و تبیین پیامدهای آن می‌پردازد. شاید یکی از بسته‌های مناسب آن، سریال‌ها و فیلم‌های شبکه‌های خانگی است. رسانه خانگی یا شبکه نمایش خانگی یا ویدیو رسانه، به ناشر فیلم‌های ویدیویی یا سریال گفته می‌شود. یک رسانه خانگی ممکن است دوبلاژ و توزیع یک فیلم را انجام دهد یا ممکن است خود دست به تولید بزند و محصول را توزیع کند.

در کنار این اصطلاحات، اصطلاح دیگری با عنوان برنامه‌های ویدیویی درخواستی ضبط شده (VOD) نیز وجود دارد. VOD مخفف Video On Demand (برنامه ویدیویی درخواستی ضبط شده) یکی از مجموعه خدمات قابل ارائه از طریق IPTV است. در VOD این امکان وجود دارد که فیلم‌های سینمایی، سریال‌های تلویزیونی، مستندهای جذاب، برنامه‌های آموزشی و... در اختیار کاربران قرار بگیرد. معمولاً در صفحه‌ای که برای نمایش لیست این ویدیوها به کاربر تعبیه می‌شود، تمهیداتی مثل جستجو بر اساس نام فیلم، بازیگران، کارگردان و همچنین اطلاعاتی در مورد قیمت، مدت زمان اجاره و قوانین مربوط به محتوا قرار می‌گیرد. به طور خاص، این روزها نقش سریال‌های شبکه نمایش خانگی در سبد مصرف کالاهای فرهنگی خانواده، پررنگ‌تر از قبل شده است. دسترسی آسان به برنامه‌های ویدیویی و پلتفرم‌های جدید و حذف لوح‌های فشرده نیز از دیگر دلایل استقبال از این سریال‌ها شده است. به‌ویژه اینکه پای ستاره‌های سینما نیز به شبکه نمایش خانگی باز شده و بسیاری از کارگردان‌هایی که در این حوزه فعالیت می‌کنند، با استفاده و بهره‌گیری از این چهره‌ها، راه فروش آثار خود را هموار کرده‌اند.

در بررسی‌های صورت‌گرفته می‌توان چهار دسته آسیب را از سوی این رسانه‌ها رصد کرد. این آسیب‌ها عبارتند از:

الف) قصه‌های پرتکرار سریال‌های ناتمام؛

ب) داستان‌های کپی‌شده از سریال‌های ترکیه؛

ج) به‌تصویرکشاندن زندگی‌های لوکس و تجملاتی؛

د) ترویج بی‌بندوباری و عشق‌های مثلی.

۷,۲,۳. مدیریت روانی «آشیانه خالی»

به علت کاهش نرخ جمعیت، در چند دهه آینده، مسئله «پیری جمعیت»، یکی از مسائل مهم اجتماعی جامعه ایرانی خواهد شد. بر اساس یافته‌های پژوهش، یکی از عوامل مؤثر در پیدایی روابط فرا زناشویی، خانه خالی از فرزندان است که این امر می‌تواند به دو علت پدید آید: (۱) عدم فرزندآوری (۲) ازدواج فرزندان. اما آنچه که مبین اصطلاح «آشیانه خالی» است، مورد دوم یعنی ازدواج فرزندان است که زن و مرد پس از گذشت زمانی از زندگی‌شان، تا مادامی‌که فرزندان در خانه حضور داشتند، عدم ارتباط صحیح میان زن و شوهر به چشم نیاید و پس از آنکه فرزندان به علت ازدواج یا تحصیل، خانه را ترک می‌کنند، این زخم کهنه سر باز می‌کند.

برخی از خط‌مشی‌های مناسبی که می‌توان برای این خانواده‌ها در نظر گرفت، امکان ادامه تحصیل افراد متعلق به آشیانه خالی است؛ به‌گونه‌ای فراغت پدیدآمده از انجام کار و تربیت فرزندان، می‌تواند با ادامه تحصیل به نحو بهتری جایگزین شود. تشکیل پرونده سلامت جسم و روان در مراکز بهداشتی نیز می‌تواند زمینه سلامتی ایشان را به همراه داشته باشد و با آگاهی‌بخشیدن به آنها، از خطرات ناشی از روابط فرا زناشویی به دورشان داشت.

۷,۳. خط‌مشی‌های مبتنی بر اصلاح باور افراد

همان‌طور که در یافته‌های پژوهش بیان شد، عواملی که در باور افراد باعث شکل‌گیری روابط فرا زناشویی می‌شود، عبارتند از: سن فرد خیانت‌کننده، نگرش سهل‌گیرانه و مجاز جامعه، سوءاستفاده از امکان تعدد زوجات، عدم تأمین نیازهای عاطفی از سوی همسر و بی‌ضرردانستن روابط.

خط‌مشی‌های مطلوبی که می‌تواند در این بخش قرار بگیرند، عبارتند از:

۷,۳,۱. دسترسی آسان به خدمات روان‌شناختی

یکی از عمده‌ترین دلایل عدم استقبال از مشاوره‌های کلینیکی، هزینه‌های سنگین این مراکز است که تحت پوشش بیمه‌های درمانی قرار نمی‌گیرند؛ مگر در مواردی که به‌عنوان یک اختلال روانی، این خدمات از سوی روان‌پزشک به او داده شود. از همین روی، بر اساس این الگو که افراد باورهای نادرستی نسبت به خود، ازدواج، همسر و ... دارند لازم است که باورهای این افراد با استفاده از اصول روان‌شناختی اصلاح شود. تحت بیمه قرارگرفتن این نوع از خدمات، باعث افزایش مراجعه افراد برای دریافت خدمات روان‌شناختی خواهد شد و نتیجه آن می‌تواند اصلاح باورهای نادرست این نوع از افراد باشد.

۷,۳,۲. تبیین پیامدهای ارتباطات آزاد در کتاب‌های درسی مدارس و دانشگاه‌ها

یکی از مسائلی که باید در کتاب‌های درسی با ادبیات روز متعلم به‌روزرسانی شود، مسائل و مباحث ارتباطی است. این امر به دلیل ورود فناوری‌های مختلف به عرصه زندگی انسان است. فناوری‌ها، زمینه‌ساز ارتباط نزدیک میان افراد و القای بی‌ضرردانستن این نوع از روابط شده است. درحالی‌که ارتباط آزاد در این فضاها، گام به‌گام به سمت ارتباط حضوری شده و فرد را وارد روابط نزدیکی می‌کند که به لحاظ قانونی، شرعی و اخلاقی، اجازه واردشدن به این روابط را ندارد. از این رو لازم است آسیب‌های این نوع از روابط، برای افراد در هر مقطع تحصیلی و یا سنی که باشند، تذکر داده شود که یکی از این راه‌ها بیان این موضوعات در کتاب‌های درسی است.

۷,۳,۳. آموزش مهارت‌های همسررداری از طریق رسانه‌های جمعی و اجتماعی

یکی از مهارت‌های مهم برای زوجین، مدیریت عواطف خود و همسر است که نیاز به یادگیری مهارت‌های خاصی در این زمینه احساس می‌شود. آموزش این نوع از مهارت‌ها، غالباً در رسانه‌ها به صورت گفتگوی دونفره صورت می‌گیرد و در سطح اجتماع به شکل کارگاه‌هایی با هزینه‌های بالا است که امکان بهره‌گیری از آن برای همگان میسر نیست. از همین روی می‌توان دوره‌هایی با عنوان «دانش خانواده» تهیه کرد و از امکانات اماکن عمومی همچون مساجد، پارک‌ها و ... برای آموزش دادن این مهارت‌ها بهره گرفت. علاوه بر

این، می‌توان این نوع از مهارت‌ها را در قالب فیلم و سریال‌های تلویزیونی تولید کرد که در سال‌های گذشته، برخی از سریال‌ها که این نوع از مهارت‌ها را به زوجین می‌آموختند، نمایش داده شده است؛ از جمله: سریال تلویزیونی همسران (تولید سال ۱۳۷۳) و خانه سبز (تولید سال ۱۳۷۵) به کارگردانی بیژن بیرنگ و مسعود رسام.

۷,۴. خط‌مشی‌های مبتنی بر ارتباط افراد

عواملی که در ارتباطات، باعث شکل‌گیری روابط فرا زناشویی می‌شود، عبارتند از: فضای شغلی، نوع شغل، سن فرد خیانت‌کننده، گذر از سنت به مدرنیته و جامعه آلوده. همان‌گونه که در مطالب پیشین بیان شد، یکی از خط‌مشی‌هایی که می‌تواند در راستای کمک به کاهش روابط فرا زناشویی، به کار گرفته شود، تعیین ساختارهای حضور زنان در فعالیت اجتماعی و سازمانی است که از میان آنها، لازم است محیطی که زن در آن به فعالیت می‌پردازد، مکانی امن و آرام برای او باشد. از این رو، مطالب قبلی را تکرار نمی‌کنیم؛ اما خط‌مشی‌های دیگری که می‌توان در این موضوع بیان کرد، عبارتند از:

۷,۴,۱. تعیین خط‌مشی‌های مرتبط با انتخاب شغل بر اساس جنسیت

یکی از مؤلفه‌های مهم در انتخاب شغل، توجه فرد به مطابقت آن شغل با جنسیت خود است. به علت القائات نادرست مبانی غربی، امروزه توجه خاصی به این موضوع نمی‌شود و آنچه که به عنوان معیار مهم در انتخاب شغل به شمار می‌آید، درآمدی است که با انجام آن شغل به دست می‌آید. از همین روی لازم است خط‌مشی‌های مناسب این امر در نظر گرفته شود و سازمان‌ها را وادار به این امر کند که یکی از مؤلفه‌های مهم در انتخاب کارمند و عضو سازمان، باید توجه به تطابق جنسیت فرد با آن کار باشد.

در گام‌های ابتدایی، باید پیامد عدم توجه به این معیار برای خط‌مشی‌گذاران حکومت تبیین گردد و در ادامه باید این انگیزه در افراد ایجاد شود که کاری را انتخاب کنند که منطبق بر جسم و روح ایشان باشد و از پذیرش کاری که مناسب این دو مؤلفه نیست، خودداری کنند، حتی اگر آن شغل، دارای درآمد بالایی نیز باشد.

۷.۴.۲. آموزش بهداشت جنسی به زوجین

آموزش بهداشت جنسی، صرفاً به معنای آموزش روابط درست آمیزش نیست؛ بلکه این موضوع، دایره گسترده‌ای دارد که می‌تواند این نوع از آموزش‌ها، جسم و روان فرد را نسبت به روابط خارج از روابط زناشویی بیمه کند. در این نوع از آموزش‌ها، فرد می‌آموزد که پیامدهای رابطه درست با همسر چگونه است. با آموختن تفاوت نیازهای جنسی میان زنان و مردان، خواسته‌های جنسی فرد به تعادل می‌رسد. فواید دیگری که با این موضوع به دست می‌آید آن است که با دانستن این نوع از مطالب، می‌توان به رضایت جنسی هر دو طرف افزود. نوع مطالب و شیوه‌های آموزش بهداشت جنسی، با آن چیزی که لازم است به نوجوانان و نیز جوانان بدون همسر داده شود، متفاوت است.

۷.۵. خط‌مشی مبتنی بر اصلاح روان افراد

افزایش سلامت روانی افراد

این خط‌مشی به‌گونه‌ای می‌تواند حاصل تلفیق به‌کارگیری «هر خانواده، یک روان‌شناس» و نیز کاهش تعرفه‌های خدمات روان‌شناختی و یا شامل خدمات بیمه‌های تکمیلی شود.

نتیجه‌گیری

بر اساس این پژوهش، که با استفاده از روش تحلیل لایه‌های علی (CLA)، اقدام به تحلیل لایه‌لایه‌ای پدیده روابط فرزندناشویی در زوجین شهر تهران صورت گرفته است، سه عامل رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی، عدم تأمین نیازهای عاطفی از سوی همسر و عدم رضایت جنسی، به‌عنوان مهم‌ترین عوامل در پیدایی این مسئله، شناسایی شد و پنج الگوی ذهنی محیط‌گرایان، خانواده‌گرایان، باورگرایان، ارتباط‌گرایان و روان‌گرایان، بر اساس روش تحلیل کیو به دست آمد.

هر خانواده یک مشاور، اجرای دوره‌های روان‌شناختی برای زوجین، ساماندهی زنان متعلق به خانواده فقیر، اصلاح ساختار حضور زنان متأهل در سازمان‌های دولتی و غیر دولتی و مدیریت روانی «آشیانه خالی»، می‌توانند از جمله خط‌مشی‌های مطلوب در حل این مسئله اجتماعی باشند.

فهرست منابع

الف) فارسی

۱. ابراهیمی پور، قاسم (بی تا)، شاخص های خانواده مطلوب از دیدگاه اسلام، تهران: انتشارات مرکز بررسی های راهبردی ریاست جمهوری.
۲. اسلاتر، ریچارد (۱۳۸۶ش)، نواندیشی برای هزاره نوین: مفاهیم، روش ها و ایده های آینده پژوهی، ترجمه: سیداحمد ابراهیمی و عقیل ملکی فر، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۳. بستان، حسین (۱۳۹۳ش)، جامعه شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی، قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۴. حبیبی عسگرآباد، مجتبی و حاجی حیدری، زهرا (۱۳۹۴ش)، «علل خیانت زناشویی از دیدگاه زوجین مراجعه کننده به دادگاه خانواده (یک مطالعه کیفی)»، فصلنامه خانواده پژوهی، ش ۴۲، ص ۱۲.
۵. حر عاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۹ق)، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم: مؤسسه آل البیت (ع).
۶. دواس، دی ای (۱۳۹۴ش)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه: هوشنگ نائی، تهران: نشر نی.
۷. سالاری فر، محمدرضا (۱۳۹۲ش)، خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی، قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۸. سودانی، منصور و شفیق آبادی، عبدالله (۱۳۸۷ش)، «مقایسه اثربخشی زوج درمانی آلیس به صورت انفرادی و توام در کاهش تعارضات زناشویی»، دانش پژوهی در روان شناسی، ش ۳۷، ص ۱۳۵-۱۸۳.
۹. سهرابی، فرامرز و رسولی، فاطمه (۱۳۸۷ش)، «بررسی رابطه بین سبک دلبستگی و روابط جنسی فرا زناشویی در بین زنان بازداشت شده در مرکز مبارزه با مفاسد اجتماعی شهر تهران»، خانواده پژوهی، سال چهارم، ش ۱۴، ص ۱۳۳-۱۴۳.
۱۰. عنایت الله، سهیل (۱۳۹۸ش)، تحلیل لایه لایه ای علت ها؛ نظریه و موردکاوی های یک روش شناسی یکپارچه و متحول ساز آینده پژوهی (مجموعه مقالات)، ترجمه: مسعود منزوی، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۱۱. عنایت الله، سهیل و میلویچ، ایوانا (۱۳۹۸ش)، آینده پژوهی با روش تحلیل لایه ای علت ها، ترجمه: مهدی مبصری و دیگران، تهران: نشر شکیب.
۱۲. فتحی، منصور، فکر آزاد، حسین و غفاری، غلامرضا (۱۳۹۲ش)، «عوامل زمینه ساز بی وفایی زناشویی مردان»: نشریه رفاه اجتماعی، شماره نشریه ۵۰، ص ۱۳۳-۱۵۸.
۱۳. فخرایی، مرضیه و کیقبادی، مرضیه (۱۳۹۳ش)، نگاهی به روش های آینده پژوهی، اول، تهران: آینده پژوه.
۱۴. فلیک، اووه (۱۳۹۲ش)، درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه: هادی حبیبی، تهران: نشر نی.
۱۵. کاوه، سعید (۱۳۷۸ش)، همسران و بی وفایی و خیانت: بررسی عوامل مؤثر شناخت ویژگی ها و عوامل

تشکیل دهنده و پیامدهای ناشی از عارضه بی وفایی و خیانت میان همسران، تهران: نشر سخن.
۱۶. محسن زاده، فرشاد و نظری، علی محمد و عارفی، مختار (۱۳۹۰ش)، «مطالعه کیفی عوامل نارضایتی
زناشویی و اقدام به طلاق؛ مطالعه موردی: کرمانشاه»، فصلنامه شورای فرهنگ اجتماعی زنان و خانواده،
ش ۵۳، ص ۷-۴۲.

ب) لاتین

1. Conway, Maree, (2002) *Using Causal Layered Analysis to Explore the Relationship Between Academics and Administrators in Universities*, Journal of Futures Studies, 17(2).
2. Dator J. (2002) 'Theories, Methods and Approach to Teaching Future Studies; A backward glance', Keynote speech, Tamkang university; international conference on Teaching Future Studies, November.
3. Inayatullah, Sohail, (1998) 'Causal Layered Analysis: Poststructuralism as Methods', Futures, vol 30, No 8.
4. Inayatullah, Sohail, (2007) *The Causal Layered Analysis (CLA) Reader theory and case study of an Integrative and Transformative Methodology*. Tamkang University.
5. Klein, Katherine J. & Kozlowski, Steve W. J. (2000), *Multilevel Theory, Research, and Methods in Organizations: Foundations, Extensions, and New Directions (SIOP Frontiers Series)*, San Francisco, CA: Jossey- Bass.
6. Loudova, Janis, K. & Haviger, (2005) *Infidelity: as a Threatening Factor to the Existence of the Family*. Procedia-social and Behavioral Sciences 106.
7. Loudova, Janis, K. & Haviger. (2013) *Infidelity: as a Threatening Factor to the Existence of the Family*. Procedia-social and Behavioral Sciences.
8. Ramos, Jose M. (2014) "Transcendence of a Method: the story of Causal Layered Analysis". In Inayatullah, S. (Ed.). *The Causal Layered Analysis reader*, Taipei: Tamkang University Publication.